В.А. **Єрмоленко**, канд. екон. наук, доц.

ЕНТРОПІЙНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню феномена "парадокса загарбника", в наслідок чого мілітарна перемога перетворюється спочатку у духовно-моральну, а потім і у загальну поразку, а також – ентропійній складовій у торгівельних відносинах. В статті розкривається вплив цих аспектів на нерівномірний розвиток країн та народів.

War is an extreme form of competition. Article describes the phenomenon of "invaders paradox" in consequence of that a military victory converted first into spiritual and moral, and then in total defeat. Article also describes the entropy component in trade relations. The impact of these aspects of uneven development of countries and peoples is investigated in this article.

Ключові слова: конкуренція, ентропія, анти ентропія, "невидима рука" А. Сміта, "хитрість роздуму", "іронія історії" Г. Гегеля, "парадокс загарбника", фактори розвитку.

Keywords: competition, entropy, anti-entropy, "invisible hand of the market" A. Smith, "trick reflection", "irony of history" G. Hegel, "the invaders paradox", development factors .

У своєму історичному розвитку як окрема людина, так і все людство постійно вимушені жити в максимальному напруженні задля подолання різних викликів та ризиків, внутрішніх та зовнішніх обмежень, а також все в більшій мірі не стільки в необхідності простого виживання, хоча і ця проблема на початку XXI ст. для більш ніж 1 млрд. голодуючих виступає першочерговою, а також для ще більшого числа людей є дуже важливою, скільки за для реалізації трансцендентних потреб – потреб в самореалізації, самоствердження тощо. В цьому намаганні людина б'ється з одним і тим же головним феноменом. Цим основним феноменом є вона сама. Сучасний стан характеризується прискореним розвитком людства з відповідними відцентрованими тенденціями, які сприяють утворенню та розвитку багатоманітності цього світу. Людський вимір якраз і детермінує відкритість по всім параметрам досліджень.

Процес розвитку людства, як і все в цьому світі, проходить в ритмічній та циклічній формі, в якій криза, не дивлячись на те, що вона більшістю людей сприймається негативно, все ж таки є об'єктивним етапом, в якому відбуваються новоутворення як у техніко-економічній складовій, так і у соціальній: наука, техніка, культура, управління, інститути тощо. При цьому, ритмічність та циклічність не є якийсь лінійний процес. Це, скоріш за все, різнобічний, багатовимірний як в часі, так і в просторі коловорот, своєрідний "броунівський рух". Така природна форма розвитку зумовлює можливість та необхідність постійно не тільки створювати все нові і нові духовно-ідеальні, інформаційні та матеріально-речові точки опору, а й постійно і вчасно їх нарощувати та очищати і, при необхідності, змінювати, щоб періодично самому оновлюватись і опираючись на них "перевертати світ" в собі на своїх біфуркаційних точках і, діючи на

випередження, залишатись в цьому світі, оскільки він також не стоїть на місці.

Будь-який соціально - економічний феномен несе в собі багато функцій і має не тільки непередбачувані та небажані, а й часто протилежні від цілей та намірів наслідки. Цей феномен не міг пройти повз пристрасну увагу мислителів – Аристотель, Г. Гегель, А. Сміт, Й. Гете, Х. Ортега-і-Гассет, В.Леонтьєв, П. Сорокін, А. Тойнбі, А. Шопенгауер, М. Данілевський, К. Лоренц, С. Подолинський та багато інших. Так, наприклад, А. Сміт, даючи своє бачення цього феномену в суто бізнесовому аспекті писав: "Кожна окрема людина постійно намагається знайти найбільш вигідне застосування капіталу, яким він може розпорядитися. Вона має на увазі свою власну вигоду, а зовсім не вигоду суспільству. Але коли вона приймає до уваги свою власну вигоду, що природно, або, точніше, неминуче, приведе її до переваги того заняття, яке, найбільш вигідно суспільству" [1, с.443].

В даному випадку А. Сміт розглядає чисто природну форму людського розвитку і надає перевагу нібито негативному колу спонукань – отримання прибутку, збагаченню. Але в природному середовищі позитивні та негативні аспекти досить умовні і в цьому плані негативне треба розглядати в певній вісі координат аналогічно тому, як "У природы нет плохой погоды, // Всякая погода - благодать". В природі відсутнє щось кенське в т. ч. у тваринному чи рослинному світі або в людському середовищі. Позитив у А. Сміта полягає в тому, що власник капіталу дбає про свою власну вигоду. Але навіть в цьому випадку, якщо продавець продає продукт, то він також думає і про задоволення потреб споживача, які ставилися інколи вище, ніж задоволення власних потреб. Так, наприклад, селяни часто виносили на продаж більш кращу продукцію, ніж для власного споживання. Отже, в цьому взаємозв'язку присутня не тільки власна вигода, а й вигода інших людей. Не існує індивідуального інтересу без суспільного і навпаки. Цей взаємозв'язок та взаємозалежність змінюються в часі та просторі. Безперечно, дія "невидимої руки" має багато рівнів і безкінечне число аспектів.

Ця ментальність, яка направлена на бачення чи відчуття обернених результатів буквально царила в той період. Про це може свідчити факт того, що трохи пізніше Й. Гете у творі "Фауст" вклав в уста Мефістофеля таку самооцінку "Я – тої сили частка, що робить лиш добро, бажаючи лише злого". Як видно, це майже один до одного та навпаки оцінки, яку дав А. Сміт державному діячу - настільки безумного та самонадійного, щоб уявити себе здібним використати владу, для того, щоб давати вказівки приватним особам по використанню свого власного капіталу [1, с. 443].

Трохи пізніше цей феномен відмічав і Гегель: "У всесвітній історії завдяки діям людини взагалі отримуються ще й декілька інших результатів ніж ті, до яких вони прагнуть і яких вони досягають, ніж ті результати, про які вони безпосередньо знають і яких вони бажають. Вони досягають задоволення своїх інтересів, але завдяки цьому здійснюється ще й дещо подальше, дещо таке, що приховано знаходиться в них, але не усвідомлювалося або не входило в їх наміри" [2, с. 27]. В цьому аспекті Гегель більш точно висловився в тому плані, що "невидима рука" не впала з неба, а була непомітною і входила в зміст намірів. У Гегеля "хитрість розуму" спрацьовувала в той

чи інший результат, але він був там теж присутній, тільки в прихованому вигляді, а потім виявив себе на більш поверхневому рівні або людина стала більш розумною і глибше занурилась в дослідження того чи іншого об'єкту, краще його зрозуміла і вже на тому рівні побачила те невидиме. В цьому плані дія "невидимої руки" А. Сміта чи "хитрості розуму" Гегеля або ж його "іронія історії", згідно якої "люди, які вихвалялися, що зробили революцію на наступний же день переконувалися, що отримана революція зовсім не схожа на ту, яку вони робили…" порівняльні.

Досвід СРСР та інших соціалістичних країн в соціально - економічному житті свідчить, що всі намагання якось штучно втрутитись в конкуренцію, в цей вкрай складний природний процес не розібравшись до кінця в усіх його складнощах шляхом тотальної уніфікації, а різні форми власності перетворити фактично в одну - державну, хоча і із формальними модифікаціями (наприклад, колгоспна та радгоспна), а також замінити стихію реальної конкуренції, як нібито архаїчної, вочевидь нераціональної форми господарювання нібито на більш сучасне, науково-планомірне ведення господарства з формальним замінником у вигляді соціалістичного змагання, виявилися неконкурентноспроможними. В такому спланованому сценарії розвитку найраціональнішою, найекономічнішою, передбачуваною та прогнозованою буде клонована людина. В свій час цю тенденцію в художній формі змодулював в техніко – технологічному аспекті Й. Гете, тільки в якості клону у нього була штучна людина - Гумункул.

Невизначеність та незаданість цих процесів та явищ формально дають всім взагалі і кожному зокрема рівні шанси та рівні можливості, чим і актуалізують змагання, суперництво, боротьбу та конкуренцію. Війна є найбільш крайньою формою конкурентної боротьби і як раз на цьому рівні найбільш наглядно є отримання не тільки непередбачуваних, а й навіть протилежних від бажаних результатів. Причини такої форми розвитку людства багато в чому ще не з'ясовані. З іншого боку війна уявляється вкрай нераціональною формою вирішення суперечностей, оскільки на її підготовку та ведення витрачаються величезні ресурси та людська енергія, відбувається руйнація і, що саме головне - гинуть люди.

Війну, як правило, сприймають негативно і підстав при цьому більш ніж достатньо. Але негативною повинна бути і оцінка всього того, що генерує, а потім частково згорає в полум'ї війни. Тобто, природа і наслідки такого явища, як війна ще до кінця нез'ясовані. Все більше дослідників схиляється до думки про біосоціальну природу людини. І практично відсутній аналіз такого наслідку війни, який дали і Г. Гегель, і І. Кант в тому плані, що війна "...оздоровляє дух народів... ". Тобто, в цьому аспекті війна, як і криза, - це негативно-вимушений процес для самоочищення задля самозбереження шляхом подальшого розвитку.

В даному випадку звертається увага на один з парадоксів війни – той, хто отримає мілітарну перемогу, якби "згори" часто чомусь вимушений отримати поразку - інформаційну, релігійну, духовну, моральну тощо і підкоряється "знизу". Так, наприклад, язичницька Римська імперія мілітарно підкорила Іудею, але трохи пізніше

іудаїзм був модернізований у християнство, яке покорило Римську імперію "знизу" і стало панівною релігією. Потім північні язичники-варвари мілітарно підкорили Римську імперію, але ті інфікували їх і покорили християнством, яке вони потім модернізували в протестантизм. Київський князь Олег спромігся прибити свій " щит на вратах Цареграда", але з часом язичницька Київська Русь стала християнською. Ці факти дали підстави деяким аналітикам стверджувати, що на висхідному етапі того чи іншого етносу або тієї чи іншої держави, на етапі акумулювання нею енергії найбільш дієздатною є язичництво.

Парадокс завойовника проглядається і в тому, що татаро-монголи перемогли слов'ян у XIII ст. і, як говорять деякі дослідники, інфікували їх ординським духом, що допомогло потім створити свою соціалістичну імперію вже у XX ст. практично в кордонах завоювань Чингіс Хана і Батия. Перемога над Наполеоном I сприяла розповсюдженню масонства в Російській імперії, що й дало значний поштовх руху декабристів. Аналізуючи ці події в творі "Війна і мир" Л. М. Толстой в художній формі змодулював свій прогноз у такому вигляді: якщо Наташу Ростову уявити Росією, то вона спочатку "належала" росіянину по духу - Андрію Волконському. Мужньо захищаючи свою Батьківщину, він гине. А Наташа Ростова "залишається" з масоном - П'єром Безуховим. Прогноз "спрацював" в 1917 році, оскільки Молох Першої світової війни (яку аналогічно війні з Наполеоном 1 в 1812 році теж називали Вітчизняною) знищив багатьох патріотів Російської імперії і тим самим наніс їй смертельного удару, чим скористалися інші сили. Тимчасовий уряд в Петербурзі, як і Центральна Рада в Києві, були під контролем масонів...

Російська імперія приєднала в свій час Польщу, а разом з Польщею в Росію потрапила найбільша єврейська діаспора, яка стала своєрідним "дарунком данайців", оскільки вона фактично очолила опозиційний рух проти царату, наслідком якого в основному і стали відомі події 1917 року.

У загарбника є вірус несамодостатності, який штовхає його до зовні-них експансій. Зовнішні атрибути влади, багатства, слави для нього все більше стають єдиними. Але в зовнішній експансії вони виступають одним із каналів ентропійних процесів. Основною безпосередньою ціллю загарбника є намагання збагатитися за рахунок іншої країни. Але наслідки часто бувають протилежні. Наприклад, уявимо, що Англія завоювала одну острівну країну, грабує та експлуатує природні ресурси та народ цієї острівної держави. А поряд знаходиться острів з народом, який знаходиться на одному і тому ж соціально-економічному рівні розвитку, який в силу різних причин не був колонізований. По ідеї теоретиків марксистського спрямування у колоніальній країні у наслідок експлуатації населення повинна відбутися повна руйнація. Але виходить часто, навпаки. Справа в тому, для того, щоб завоювати країну загарбник повинен бути більш розвиненим. Потім він забирає у поневолених країнах природні ресурси та продукцію, яка має нижній технологічний рівень, а передає - освіту, техніку, технологію, а також інші носії інформації більш високого технологічного рівня, що, безперечно, не входило в їх наміри. Внаслідок через 100-200 років рівень розвитку

населення поневоленого народу і загарбника вирівнюється.

В даному випадку спрацьовує закон фізики, згідно якому енергія більш нагрітого тіла передається менш нагрітому, внаслідок чого температура тіл усереднюється. Аналогічні процеси та явища відбуваються, наприклад, в спорті. Якщо два спортсмена мають приблизно однакові фізичні дані і почнуть разом тренуватися, грати, але мають різний професіональний рівень, то у того спортсмена, який мав значно вищий професійний рівень, він майже не підвищується, а в іншого він швидко зростає, внаслідок чого професіональний рівень спортсменів усереднюється. І це явище характерне для багатьох аспектів соціально-економічного життя. Афроамериканці є більш розвинутими, ніж власне африканці, хоча нібито їх експлуатували більше. Ті, хто віз на пароплавах та кораблях африканців в трюмах і уві сні не міг побачити і відчути, що вони везуть нащадків Президента США і багатьох інших представників сучасної еліти цієї країни. На цьому рівні аналізуються процеси та явища не тільки взаємовигідності колоніальних та залежних країн, а й навіть на тому рівні, на якому спрацьовує парадокс загарбника, згідно якому колоніальні та залежні країни та народи отримують більше ніж загарбники і поневолювачі. Але, якщо опуститися чи піднятися на інший, генетично-етнічно-культурний рівень, то афроамериканці втрачають свою етно-культурно-історичну автентичність, свою самодостатність та неповторність. На цьому рівні аналізу потрібна інша вісь координат, на якому враховуються і людські втрати, і елементи етноциду, наприклад, по відношенню до індійців в США тощо.

Одним із запобіжних заходів самозбереження людства є якраз багатоманітність, а також не лінійне світосприйняття, потяг до Абсолюту. В цьому плані цікавий висновок зробив математик і філософ А.Уайтхед "…існує незворотна закономірність в тому, що цивілізація, у якій відсутня яка-небудь вища ціль, занурюється в солодкострастії або ж впадає у монотонну одноманітність, в якій згасає всяке живе відчуття" [3, с. 482]..

З іншого боку, без зовнішніх залучень стрижневі складові того чи іншого етносу виснажують джерела свого живлення, втрачають гнучкість, а також сприйняття реалій, ритмів нового часу і теж втрачають свою силу. Наслідок той же самий. Історія поки що не знає прикладів вдалого проходу по лезу бритви тим чи іншим етносом або державою між Сціллою святої самозбагачувальної необхідності бути самим собою і зберігати в недоторканності самобутність, з одного боку, та Харибдою вимушеної необхідності залучення зовнішніх запозичень, які збагачують, доповнюють внутрішню міць та стійкість в одних випадках і "вимивають" все своєрідне та неповторне в інших, внаслідок чого слабшають.

Як би там не було, а історія є свідком постійної зміни етнічно-державних утворень в процесі всесвітньо-історичного розвитку людства. Причому причини величі та могутності називають часто діаметрально протилежні. Але фактом залишається те, що процес нерівномірного розвитку країн та народів дуже часто започатковувався та супроводжувався і закінчу-вався війнами з зовнішнім оточенням. Всередині країни також постійно відбувався процес вертикальної мобільності людей, точилася боротьба за лідерство влади, яка часто набувала більш жорстокішої форми, ніж проста війна.

Наприклад, в певний час в Туреччині знищенню підлягали всі сини султана, окрім першого. Робилося це для того, щоб унеможливити або, принаймні, придушити криваву міжусобицю за трон… Зрозуміло, що генофонд цих етнічно-державних утворень внаслідок таких антиселекційних традицій лише погіршувався, що неминуче призводило до деградації та затухання. Але все це лише зовнішні прояви вкрай складних процесів та явищ.

З історії нам відомо, що свого часу маленька, але вкрай войовнича Спарта стала надзвичайно потужною державою. Єгипет також займав в свій час лідируючі позиції в світі. Перси під керівництвом своїх царів Кіра та Дарія захопили велику територію. Греція, в часи Олександра Македонського, Римська імперія, татаро-монгольська Золота орда, експансія арабів тощо. Які сили "закручували" потенціал тієї "пружини", яка в своєму "розкручуванні" перетворювалась в великі територіальні завоювання або виштовхувала ту чи іншу країну в лідери, нам невідомі. В той же час, все це "відкривалося" тим національно-державним утворенням, які "стукали", "боролись" і тому перемогли своїх конкурентів, суперників та ворогів. Але перед цим вони впорались з самим собою. З часом виявлялося, що переможці «інфікуються» вкрай небезпечним вірусом від переможених або він просто оживлюється. Так, наприклад, військовим шляхом Іван Грозний завоював Казань й інші території в недалекому минулому потужної імперії Чингіз Хана, яка переживала свій "смутний час". Через деякий час вірус "смутного часу" в аналогічній формі проявив себе і в Московському князівстві.

Одним із аспектів цього непомітного, але вкрай небезпечного вірусу є те, що людина чи нація, його еліта чи керманичі народу починають викривлено розуміти самих себе, втрачають відчуття змін реальності, не сприймають сучасних "звуків життя". Цей вірус започатковує майбутні поразки. Історія не знає прикладів, щоб когось із переможців оминула ця трагічна доля або якийсь народ мав імунітет проти цього вірусу. Він, мабуть, „йде" в одній жорсткій зв’язці з войовничим духом, духом загарбника, підкорювача... Можливо інфекція проникає внаслідок виснаження організму в боротьбі з вантажем несправедливості, лукавства, яку людина робить і несе. Таке поняття як справедливість має свій інформаційний сегмент, який також сприяє деморалізації переможців. Але все це не повинно бути підставою для висновку про те, що людство розвивається за законами "поза волею і свідомістю людей". Оскільки територія і природне середовище проживання тих чи інших народів практично не змінювалося, то, очевидно, справа в людях.

Скоріш за все, потяг до завоювання є показником вихідного етапу розвитку, оскільки він направлений не на самовдосконалення та самопізнання - тобто не на самонарощування – до Абсолюту, не по вертикалі в його антиентропійній формі, а йде ‘‘по горизонталі’’ з намаганням взяти, використати щось зовнішнє. Таким чином береться слабше, нижче, а віддається своє. А воно чуже і тому інше, і тільки для іншого призначене. Можливо, з часом, наука відкриє більш глибокі й "тонкі" аспекти природного середовища, який включить і ті, й інші аспекти Всесвіту, а також якісь не

суто формальні показники розвитку людини, які разом зі змінами індивідуального і природного часу конкретного народу чи етносу і з трьох складових минулого, теперішнього та майбутнього створюють певний синергетичний ефект, який і проявляється в певних формах процесу нерівномірного розвитку країн та народів. До певного періоду часу він проходить більш-менш природно, як народження та смерть людини із врахуванням того, що всі ці процеси проходили на рівні людини.

Більш складним і морально відповідальним є процес вибраковки, селекції тощо. Необхідність її наглядно демонструють, наприклад, футбольні колективи, театральні трупи, в яких вдала гра, чи необхідність постійних успіхів залежить від вдалої і вчасної ротації учасників. Це стосується і наукових колективів, шкіл тощо. В той же час, треба визнати, що всі наміри "регулювати" цей процес за допомогою "свідомих" дій виявилися недієвими. Людство ще не виробило сприйнятливих механізмів самоочищення, тому цю роботу виконує криза та війна з притаманними їм засобами. В цьому аспекті повчальним є спостереження Аристотеля, згідно яким багато людей гине, як тільки вони досягають панівного стану. Подібно сталі, вони гублять свою міць та гарт під час миру. Винуватцем в цьому, як вважає Аристотель, є законодавець, який не виховав в громадянах вміння користуватись вільним часом. Викликає заперечення дорікання законодавцям стосовно виховання. Не виховувати вони повинні, а створювати певну атмосферу в суспільстві, розкривати перспективу подальшого розвитку, публічно обгрунтовувати необхідність тих чи інших пріоритетів. Як кожна окрема людина, так кожний народ не є суб'єктом всесвітньо - історичного значення, а воском, з якого законодавці мають право шляхом виховання ліпити воскові фігури.

На низхідному етапі - етапі виснаження, ослаблення, втрати пасіонарності той чи інший етнос або держава, намагаючись врятувати ситуацію, йдуть на запозичення чужої ментальності, яка, в даному разі, виступає у вигляді певної релігії, що і призводить ту чи іншу країну до повного краху. Так було з Римом. Так було і з Київською Руссю, оскільки християнство не врятували її від підкорення татаро - монголами. Можливо це пояснюється тим, що паразитизм в будь-якому вигляді є низхідним етапом, який веде до деградації.

Нові явища спостерігаються в кінці XX і на початку XXI ст. З одного боку, практично у всіх країнах-метрополіях відбувається депопуляція корінного населення, а з іншого - в ці країни хлинув нестримний потік мігрантів з колишніх колоніальних та залежних країн, як в свій час в Римську імперію, внаслідок чого Рим теж спочатку втрачав свою етнічну самобутність, а потім, в кінцевому рахунку, втратив свою внутрішню могутність і потерпів поразку. І разом з цією поразкою зникала і латинська мова. Практично в усіх країнах-метрополіях вже не можна абстрагуватись від мігрантів у вирішенні тих чи інших аспектів суспільно-політичного життя. Принаймні, всі кандидати чи то в президенти, чи то в депутати різних рівнів не оминають проблем міграції і мігрантів. Але, хто б не прийшов до влади, ніхто поки що не здатен виправити домінуючі тенденції, оскільки проблема полягає в депопуляції корінного населення, зростанні тривалості життя, внаслідок чого збільшується частка людей похилого віку в

населенні країни, за якими потрібен догляд, а також покращення умов життя і, внаслідок чого, небажання працювати на малокваліфікованих видах роботи.

Аналогічні енропійні процеси та явища спостерігаються в сфері обміну товарами та послугами. Зовнішня торгівля в цьому плані виконує також і свою ентропійну роль шляхом вирівнювання цін на фактори виробництва, яка отримала назву теореми Хекшера-Оліна-Самуельсона. Згідно цієї теорії, міжнародна торгівля приводить до вирівнювання абсолютних та відносних цін на гомогенні фактори. Зрозуміло, що це абстрактна схема, оскільки і гомогенного капіталу – це капітал, який має однакову продуктивність і ризикованість, і гомогенної праці – це праця з однаковим рівнем підготовки, освіти та продуктивності, і гомогенної землі – це землі з однаковою родючістю, станом ґрунтів тощо, а також гомогенних природних копалин в реальній дійсності взагалі не існує. До цих класичних факторів обов'язково треба додати й інформаційні ресурси, як фактор, який теж ніколи не був і не є однаковий.

Але ця теорія є простою модернізацією теорії, яка отримала назву - закону тенденції норми прибутку до пониження та тенденції отримання рівного прибутку на рівний капітал, яка відома ще із класичної політекономії. Тільки в даному випадку розглядаються проблеми вирівнювання цін. Разом з тим, і та, і інша теорія – абстрактні, мають багато припущень. Згідно цієї політекономічної теоретичної концепції, шляхом внутрішньої та міжгалузе-вої конкуренції відбувається переливання капіталу з однієї галузі в іншу (в даному випадку із більш розвиненої і технічно оснащеної галузі – в менш розвинену), одночасно відбувається перетворення вартості товару в ціну виробництва, а норма прибутку усереднюється і, в цілому, знижується. В цьому прикладі менш розвинена і технічно оснащена галузь, при рівних інших умовах, має більшу норму прибутку в силу низької органічної будови капіталу, а більш розвинута галузь в такій формі виступає непомітним своєрідним донором. Одна з причин цього явища полягає в тому, що у суб'єкта більш розвиненої галузі відбулося вичерпання пасіонарності по основних параметрах і він вже просто не в змозі розвиватися по вертикалі, але ще залишилась енергія, якої ще хватає рухатись по горизонталі спочатку у вигляді виробництва продукції одного ж і того технологічного рівня, а потім шляхом концентрації всіх зусиль на реалізації продукції і в цьому сегменті економічної діяльності отримувати прибуток. (Не продаётся вдохновенье, // Но можно рукопись продать) О. Пушкін. На ринку відбувається ціновий взаємозв'язок між різними технологічними рівнями виробництва.

Це явище класифікувалося К. Марксом, як "закон-тенденція норми прибутку до пониження". К. Маркс потрапив в "пастку" цієї ентропійної тенденції капіталу. Це сприяло висновку про те, що, оскільки капітал і його норма прибутку має числові виміри і має тенденцію до пониження, то звідси можна вирахувати суто математично чи арифметично час його вичерпання і зникнення, оскільки безпосередньою ціллю капіталістичного виробництва є прибуток. Реальна дійсність виявилася набагато складнішою. Як показав час, капіталізм не вичерпав своїх потенційних можливостей ні на середину XIX-го століття, як це передбачав К. Маркс, ні через 10-20 років, як це,

скоріш за все, з агітаційним наміром задекларував В. Ленін на III з'їзді комсомолу в 1920 році, ні через 20 років, як це від імені КПРС сказав М. Хрущов в 1961 році на XXII з'їзді КПРС.

В реальній дійсності існують і антиентропійні фактори виробничої діяльності людини. Джерела такої форми діяльності людини ще не з'ясовані. Але найбільш антиенропійна форма діяльності проявляються в творчості. В внутрішня торгівля, так і міжнародна торгівля має властивості, які усереднюють фактори виробництва і в цьому плані вони є ентропійні, оскільки при будь-якому контакті своєрідним і непомітним донором, як правило, у довготривалому вимірі часу виступає більш розвинений об'єкт чи суб'єкт завдяки акумуляції енергії "стиснутого часу". В цьому плані торгівля є одним із джерел живлення нерівномірного розвитку країн та народів, хоча це явище не тільки не входило в безпосередню ціль основних суб'єктів господарської діяльності, а навпаки, вони нібито все робили для того, щоб залишитися лідерами назавжди.

В дійсності тенденція отримання рівного прибутку на рівний капітал, а також вирівнювання цін на фактори виробництва є одними із форм більш відомого загального закону фізики – нагріте тіло передає свою енергію менш нагрітому, внаслідок чого температура цих тіл вирівнюється. Внаслідок дії цього закону в соціально-економічних процесах та явищах при будь-якому контакті більш розвинута країна або людина "дає" менш розвинутим більше, ніж бере. В цьому аспекті потрібні більш глибокі і конкретні дослідження процесу обміну в такому непростому аспекті як експлуатація чужої праці. Не все там є однозначним. Цей закон детермінує різні, як на перший погляд, парадоксальні явища.

Торгівля "йде" по горизонталі і вирівнює всі фактори, які приймають в цьому участь і в цьому полягає її необхідність та прогресивність, який закріплює позитивність на певному рівні. Але в самій природі торгівлі "не закладені" джерела новоутворень, які власне і генерують розвиток "по вертикалі". Це низхідний етап в ритмічній та циклічній формі розвитку людства, який без новоутворення з часом перетворюється в затухаючу форму розвитку. В цьому аспекті глобалізація з її інтеграційно - уніфікуючою функцією є низхідний етап і людство повинно виробляти нові форми для самоочищення задля самозбереження.

Література:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит.; [пер. с англ.; предисл. В.С. Афанасьева]. – М.: ЭКСМО, 2007. – 960с.
2. Гегель Г. В. Ф. Философия истории // Гегель, Г. В. Ф., Соч.: в 14 т. Т. 8. - М.; Л.: Соцэкгиз, 1935.
3. Уайтхед А.Н. Избр. работы по философии: Пер. с англ.// сост. И. Т. Касавин: ред. и вступ. ст. М. А. Кисселя. – М., 1990